

חדשות בעתיקות יוני 2017

ד"ר צביקה צוק – ארכיאולוג הרשות

התגלה בית יוצר יהודי לנרות שמן מהתקופה הרומית בשיחין שבגליל – גן לאומי צפורי

ד"ר גיימס ריילי סטריינג' מאוניברסיטת סמפורד באלאבמה וד"ר מרדכי אביעם ממכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית במכללה האקדמית כנרת

הכפר היהודי הקדום שיחין, הנזכר מספר פעמים במשנה ובתלמוד ככפר של קדרים יהודים, שכן מצפון לצפורי, כיום בתחום הגן הלאומי צפורי. במהלך החפירות בשרידי הכפר, המנוהלות זו העונה השישית על-ידי ד"ר גיימס ריילי סטריינג' מאוניברסיטת סמפורד באלאבמה וד"ר מרדכי אביעם ממכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית במכללה האקדמית כנרת, עלה בידי החופרים לאתר בית מלאכה שבו פעל יצרן של נרות שמן.

נר השמן הוא חפץ קטן עשוי חרס המכיל בתוכו שמן למאור, יש בו פתח למילוי השמן ונקב לפתילה. זהו חפץ יום-יומי שהיה קיים בכל בית בעת העתיקה ושימש למאור בשעות החשיכה. בתקופה הרומית היו מרבית הנרות מעוטרים בעיטורים יפים והנרות נעשו על ידי לחיצת חומר רך אל תבניות מגולפות עשויות אבן; לאחר חיבור החלק התחתון אל החלק העליון, נצרף הנר בתנור.

ביתו של יצרן הנרות, בדומה לבתי הכפר האחרים שנתגלו מסביב בנוי בפשטות רבה; הקירות היו מטויחים בטיח בוך והרצפה הייתה עשויה עפר מהודק. אך למרות הפשטות, היו תבניות האבן שנמצאו בו מגולפות ביד אומן והנרות שיוצרו מהן היו מעוטרים במוטיבים צמחיים וגיאומטריים מרהיבים. בולטים ביופיים היו הנרות שעוטרו בשרשרות של רימונים ושבר נר אחד שהיה מעוטרי באתרוגים. עיטורים כאלו אפיינו את יצרני הנרות היהודיים בשפלת יהודה בתקופה שבין חורבן הבית השני למרד בר כוכבא, ועתה מתברר שהם יוצרו גם בגליל. בעונות הקודמות התגלה גם נר מעוטרי במנורה בעלת שבעה קנים ולולבים משני צדדיה.

בין השאר התגלתה גם קבוצה של נרות שמן שעשויים מחומר גס, שעטוריהם לא צלחו ביציקה וששני חלקיהם לא תאמו זה את זה. הנחת החופרים היא כי כלים אלו נעשו בידי מתלמדים בביתו של היוצר. גולת הכותרת של החפירה השנה היה גילוי של כבשן לצריפת נרות שמן וכלים קטנים.

ברחבי הארץ התגלו כבשנים רבים מהתקופות הרומית והביזנטית שבהם נצרפו כלי חרס גדולים, כגון קנקני אגירה, קערות וסירי בישול. בדרך כלל מדובר בכבשנים בקוטר של 5 מ' ויותר. בחצר של יצרן הנרות התגלה כבשן שקוטרו 90 ס"מ בלבד! במרכזו נבנה עמוד עגול עשוי אבן ולבני בוך אשר החזיק מעליו את הרצפה התלויה, בעלת הנקבים, שעליה הונחו הכלים לצריפה. בקומה התחתונה הונח חומר הבעירה והוצתה האש שצרפה את הכלים. מטבע הדברים הכבשן לא השתמר בשלמותו, אך בתוך המילוי שבתוכו התגלו שני נרות מעוטרים, שכפי הנראה נותרו בו לאחר שהמקום ניטש, ובאופן מפתיע גם קערית קטנה.

זהו הכבשן הראשון המתגלה בארץ שנועד בוודאות לצריפת נרות שמן וכנראה גם כלים קטנים דקי דופן אחרים. גילויו של מטמון מטבעות בתוך כלי קטן בסמוך לבית יצרן הנרות, מסייע בידי החוקרים לחזק את ההשערה כי חלק זה של הכפר, אם לא כולו, לרבות ביתו של יצרן הנרות, נעזבו בשלהי המאה הב' לסה"נ.

מטמון המטבעות משיחין

כבשן לצריפת נרות שמן

נר שמן מתוך הכבשן

קערית בתוך הכבשן

תבנית לנר מעוטרת בזר רימונים

צילומים: סטיבן מייס – משלחת חפירות שיחין

עדות לשימוש בצמחי צביעה באריגים מימי המלכים דוד ושלמה – בקעת תמנע דוברות רשות העתיקות

במחקר משותף לרשות העתיקות, ולאוניברסיטאות תל-אביב ובר-אילן, נתגלו חומרי הצבע בהם השתמשו לצביעת אריגי תמנע מתקופת המלכים דוד ושלמה. זהו הממצא הקדום ביותר בארץ, שבו נמצאו שרידי צבע שמקורם בצמחים. לדברי החוקרים, נראה כי חרשי המתכת לבשו בגדים צבעוניים, כאות למעמדם הגבוה

נחשפה עדות לשימוש בצמחי צביעה באריגים מתקופת המלכים דוד ושלמה. כך פורסם היום במגזין היוקרתי PLOS ONE, על-ידי ד"ר נעמה סוקניק מרשות העתיקות וד"ר ארז בן יוסף מאוניברסיטת תל-אביב, ובשיתוף עם צוות חוקרים מאוניברסיטאות תל אביב ובר-אילן ורשות העתיקות.

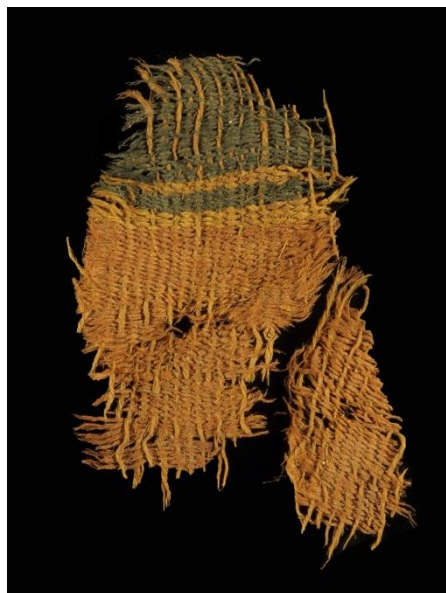
בחפירות שנערכו בבקעת תמנע בראשותו של ד"ר ארז בן יוסף מאוניברסיטת תל-אביב נמצאו מאז 2013 עשרות פיסות של אריגים בני 3,000 שנה, שנשמרו הודות לאקלים היבש השורר באזור. האריגים מתוארכים לתקופת הברזל (מאות 10–12 לפנה"ס), לזמן מלכות דוד ושלמה, ומעוטרים בחלקם בדגם פסים בגווני אדום וכחול.

זהו הממצא הקדום ביותר שבו נמצאו שרידי צבע שמקורם בצמחים (צבענים) בארץ ובלבנט (המזרח התיכון הקדום). זיהוי הצבענים נעשה בעזרת מכשור אנליטי מתקדם (HPLC) במעבדות אוניברסיטת בר-אילן. ניתוח הנתונים הצביע על שימוש בשני צמחים עיקריים: פואת הצבעים, שבעזרת שורשיה השיגו את הגוון האדום, והחומר אינדיגוטין – שמקורו, כנראה, מאיסטיס הצבעים, ושבעזרתו השיגו את הגוון הכחול, בתהליך ארוך ומורכב שנמשך בעבר מספר ימים. שני צמחים אלו, אשר נמנים עם צמחי הצביעה המובהקים בעולם העתיק, קשורים באופן הדוק לתעשיית הצביעה. הם גודלו בעבר בארץ ישראל במיוחד עבור תעשיית הצביעה, והיו בשימוש עד לגילויים של הצבעים הסינטטיים. האריגים מתמנע נצבעו בצביעה אמיתית, שמאופיינת בקישור כימי בין הצבען לסיב, עובדה המעידה על ידע ואומנות מקצועית בצביעה כבר בתקופה זו.

ממצא של אריגי צמר מעוטרים בצבע, הפתיע את החוקרים שכן תמנע בתקופת הברזל שימשה בעיקר כאתר מרכזי להפקת נחושת וכללה בתוכה אתרי התכה וכרייה. לדברי ד"ר ארז בן יוסף וד"ר סוקניק, "הממצאים מצביעים על כך שהחברה בתמנע, המזוהה בתקופה זו עם ממלכת אדום, הייתה מרובדת, וכללה מעמד גבוה לו הייתה גישה לאריגים הצבעוניים והיוקרתיים.

הקונטקסט של ממצא האריגים מרמז שגם חרשי המתכת, האמונים על הפעלת כבשני ההתכה, נמנו עם בני מעמד זה.

איורים 1-2: אריגים מתמנע, עשויים צמר ומעוטרים בפסי אדום וכחול. צילום: קלרה עמית, באדיבות רשות העתיקות

מלאכת הפיכת הוצר לנחושת הצריכה מיומנות רבה. זו הייתה אחת מהמלאכות עתירות הידע של העולם העתיק, ונראה כי חרשי המתכת זכו ליחס מיוחד בקרב החברה בה פעלו, ולבשו בגדים המעוטרים בצבע. במובן זה, מדובר בחידוש של ממש, משום שהממצאים עומדים בניגוד לתפיסת המחקר בעבר אשר לפיה עבדים הם שתפעלו את הכבשנים בלב המדבר. ממצא נדיר זה, של אריגים צבעוניים בני 3000 שנה, מעניק הזדמנות יוצאת דופן לבחון שאלות מסקרנות במחקר, כגון ריבוד וארגון חברתי, מעמד כלכלי של האוכלוסייה המקומית, קשרי מסחר, יכולות טכנולוגיות ועוד".

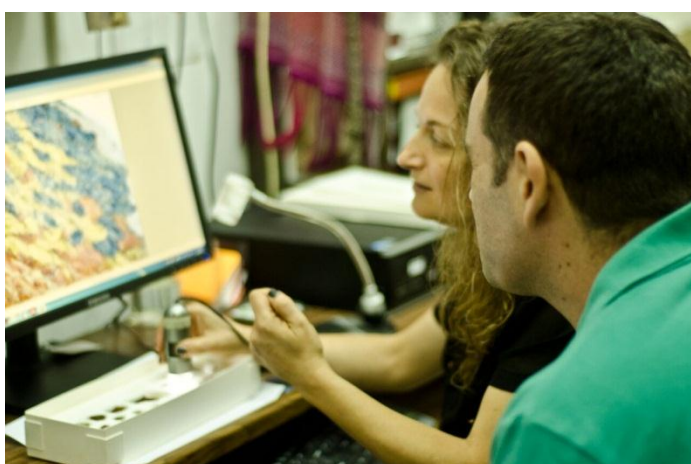
האריגים הנדירים בני ה-3000 שנה שמורים היום במחסן האורגני ברשות העתיקות, תחת בקרת אקלים קפדנית. שותפים למחקר: ד"ר נעמה סוקניק, ד"ר ארז בן יוסף, ד"ר דוד אילוז, ד"ר אלכסנדר וורוואק, פרופ' זהר עמר, גב' וונסה וורקמן וד"ר אורית שמיר.

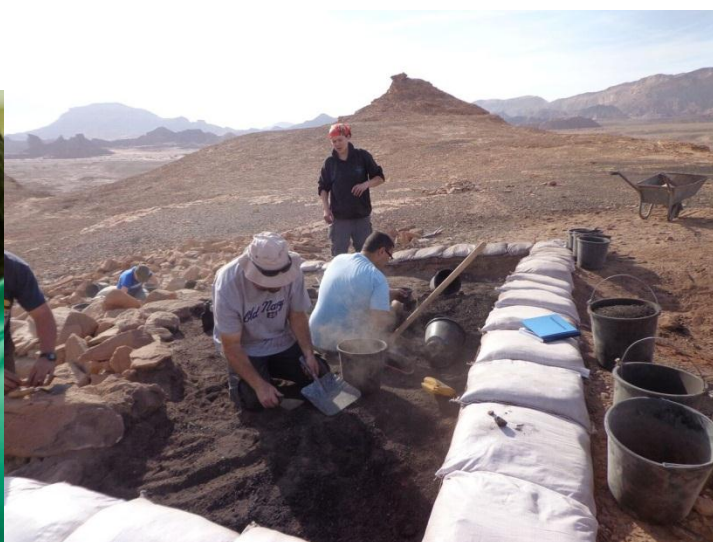
איור 4: אתר החפירות בתמנע. צילום: ארז בן יוסף, אוניברסיטת תל-אביב

איור 3: שורשים של צמח פואת הצבעים, שמהם הופק הצבע האדום. צילום: שחר כהן, באדיבות פרופ' זהר עמר, אוניברסיטת בר-אילן

איור 6: ד"ר בן יוסף וד"ר סוקניק בוחנים את האריגים הצבועים שנתגלו בתמנע. צילום: יולי שוורץ, רשות העתיקות

איור 5: אתר 34 בתמנע, שנקרא בעבר "גבעת העבדים". הממצאים החדשים מעידים על כך שבמקום פעלו חרשי מתכת בני המעמד הגבוה. צילום: ארז בן יוסף, אוניברסיטת תל-אביב

חפירות ביד'ת א-שעב ותעלומת המשכן בבקעת הירדן ד"ר דרור בן-יוסף – ממונה מורשת מחוז צפון, רשות הטבע והגנים

סמוך למושב ארגמן שבבקעת הירדן המרכזית, שוכן אתר ארכיאולוגי חריג בעל מתאר המזכיר צורת סנדל או כף רגל. בשנים 2002-2003 נערכו במקום שתי עונות חפירה בראשותו של דרור בן-יוסף מטעם המכון לארכיאולוגיה ע"ש זינמן באוניברסיטת חיפה.

מהחפירות עלה שהאתר הוא מתחם חד-שכבתי מתוכנן ומפותח (169X88 מ', כ-12 דונם), המחולק לחמישה שטחים עיקריים (E-A). המתחם הוקף בקיר תוחם ("טמנוס") בנוי היטב בעל שתיים עד שלוש שורות של אבנים לרוחב. באזור "עקב הסנדל" (שטח B) הופך ה"טמנוס" לקיר מתחם כפול שפורש כ"דרך תהלוכות" שסבבה חלק משטח ה"עקב". בשטח A בולטת במיוחד במת אבן עגולה שפורשה כמזבח עולה.

פרופ' אדם זרטל ז"ל עמד בתוקף על היות המתחם אתר פולחני והציע לזהותו עם אחד ה"גלגלים" הנזכרים במקרא (ראו למשל: יהושע ה, י-יא), אליהם "עלו לרגל" בתקופת הברזל.

רמז לזהות האתר נמצא, לדעתי, במזמור ע"ח בספר תהילים, המתאר בלקוניות את קורותיו של עם ישראל משלב יציאת מצרים ועד להקמת בית המקדש בירושלים. באחד הפסוקים נזכר אירוע יוצא דופן בתולדות העם, הנעדר מספרי המקרא האחרים ובו מתואר מעבר המשכן משילה, שנחרבה על-ידי הפלישתים (במאה ה-11 לפנה"ס), לאזור אדם העיר:

"ויטש משכן שילה אהל שכן באדם" (ע"ח, ס).

לדעתי, לא סביר שמשכן בני ישראל עבר משילה לאדם העיר (תל א-דמיה), שהרי עיר זו נמצאת בעבר הירדן המזרחי - מקום שנחשב תמיד מחוץ לגבולות הארץ המקודשת. לפיכך יש להבין את הפסוק כהעברת אוהל מועד למתחם המיוחד של ביד'ת א-שעב, השוכן כ-6 ק"מ צפונית-מערבית לתל א-דמיה.

הממצא הארכיאולוגי מצביע על אופיו הפולחני של האתר ותואם חלק מדיני המשכן המופיעים בתורה (שמות כה ואילך):
א. מידות חצר המשכן היו מאה אמה על חמישים אמה (אמה = כ-46 ס"מ); בחצר הבנויה שבמרכז המתחם (שטח D) יש קיר באורך של 46 מטר, בהתאמה לתקן חצר המשכן (מאה אמה). רוחבה המינימלי של החצר - 23 מ' (חמישים אמה).

ב. שתי הכניסות למתחם היו ממזרח, בהתאמה לדיני המשכן.

ג. "דרך התהלוכות" שימשה לתנועה סביב ה"עקב" בשטח B. תנועה היקפית בתהלוכה אופיינית לאתרים מקודשים בתרבויות המזרח הקדום.

ד. הבמה העגולה בשטח A שימשה מרכז לפעולות טקסיות באתר.

ה. כל עצמות בעלי חיים שנמצאו בחפירה (רובן מאזור הבמה העגולה), זוהו ככשרות לפי דין תורה.

ו. האתר לא עבר כל שינוי אדריכלי במשך כ-450 שנות קיומו ושומר על צורת הסנדל/כף הרגל, עובדה המלמדת שהיה זה אתר פולחני שתכניתו היוותה חלק חשוב מייעודו.

המתחם של ביד'ת א-שעב ("אוהל באדם") היה, ככל הנראה, מרכז פולחני, שעלה לגדולה במקביל לירידת המשכן בשילה. במשך תקופת הברזל, נהגו נוודים להתכנס ולעלות לרגל למתחם זה. סופו של האתר עולה בקנה אחד עם חורבן ממלכת ישראל סביב שנת 722 לפסה"נ.

החפירה הסתיימה מזמן אך המאמר טרי ביותר: ראו מראה מקום.

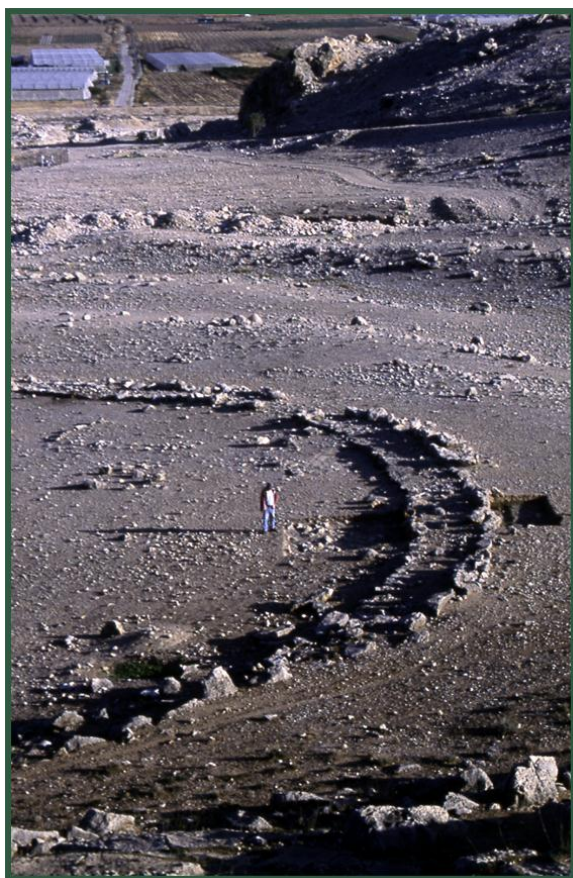
Dror Ben-Yosef, 2017. Excavations at Beidhat Esh-Sha'ab, An Early Iron Age Enclosure in the Jordan Valley: 2002-2003 Excavation Seasons. in: **The Manasseh Hill Country Survey**, Vol. 4, From Nahal Bezeq to the Sartaba. Adam Zertal and Shay Bar (eds.), Brill, Leiden, Boston, pp. 667-688.

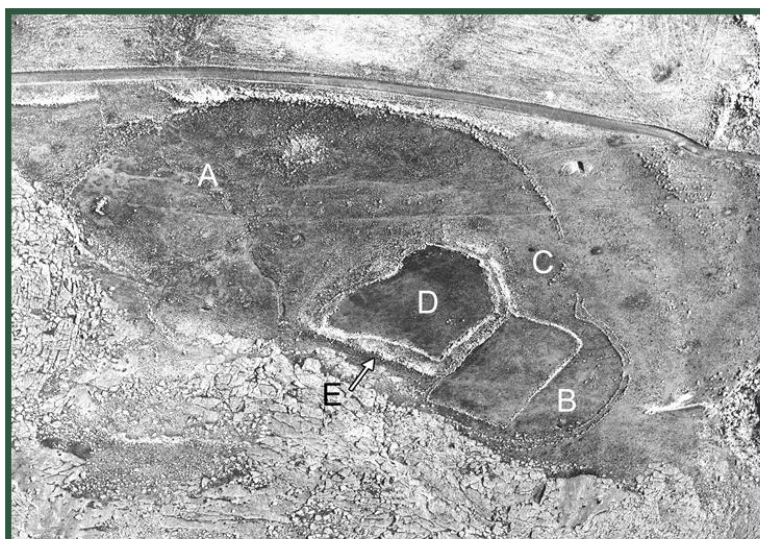
הבמה בשטח A

בידית א-שעב. צילום רון גפני סקייפיקס.

העקב בשטח B

שטחי החפירה E-A

בואו להתנדב לחפירות הארכיאולוגיות במבצר מונפורט – גן לאומי מונפורט

6-31.8.2017

מאז שנת 2011 מתבצעות חפירות ארכיאולוגיות בתחומו של מבצר מונפורט, השוכן בלב הגן הלאומי מונפורט ומוקף בשמורת הטבע נחל כזיב. זהו אחד האתרים המרשימים ביותר בישראל. את החפירות מובילה קבוצת חוקרים ממכון זינמן לארכיאולוגיה שבאוניברסיטת חיפה, אך רוב העובדים הינם מתנדבים שמגיעים מהארץ ומחו"ל.

בשנה זו, החפירות יתבצעו במספר שטחים מעניינים באגפים שונים בתוך המבצר. חפירה אחת תתמקד באזור המגדל הדרום-מערבי של החומה החיצונית, חפירה נוספת תתמקד בשירותים (לטרנה) שנתגלו מחדש באגף העליון של המבצר ויתכן גם שיפתחו שטחים נוספים.

אנו מזמינים אתכם להשתתף בחפירה מרתקת זו, לגעת בעבר, לחוש את ההיסטוריה, למשש עתיקות בנות מאות שנים ובמיוחד לתרום למחקר ולהבנת תרבויות העבר.

החפירה תימשך ארבעה שבועות, בין 6-31 באוגוסט 2017.

ימי החפירה: יום ראשון עד יום חמישי.

תחילת העבודה בימי ראשון בשעה 9:00.

תחילת העבודה בימים האחרים בשעה 6:00.

סיום העבודה בכל יום בשעה 14:30, לרבות הפסקות אוכל וקפה.

למי שמגיע מביתו, נפגשים כל יום בחניון הנמצא בין מצפה הילה ומונפורט (חרבת נחת), חצי שעה לפני תחילת העבודה. הלינה בדירות בכפר מעליא ומותנית בהתנדבות של לפחות שלושה ימים. לינה ואוכל חינם.

לתיאום:

ד"ר רביע חמיסה 052-2478901

פרופ' אדריאן בועז 052-8453050

בואו להתנדב לחפירות הארכיאולוגיות במאגרי הקשתות – גן לאומי צפורי

8-20.10.2017

מאגרי הקשתות שנמצאים ליד המבואה של גן לאומי צפורי שימשו לוויסות המים שהגיעו באמות מהמעיינות אל צפורי בתקופות הרומית והביזנטית. ישנם שני מאגרים החצובים בסלע שהיו מקורים בקשתות: הגדול היה מקורה ב-5 קשתות והקטן ב-4 קשתות. מטרת החפירה להשלים את חשיפתם עד הקרקעית ולגלות את פתחי הכניסה והיציאה של המים שהם עדיין בגדר חידה. החפירה מנוהלת על-ידי ד"ר צביקה צוק, ד"ר יוסי בורדוביץ' וד"ר דרור בן יוסף (רשות הטבע והגנים) ופרופ' גיים פרקר (הסמינר התיאולוגי הבפטיסטי של ניו אורלינס).

מאגר הקשתות הקטן (הצפוני)

החפירה בצפורי תתקיים בתאריכים 8-20 באוקטובר 2017, בשעות 6-13 (לרבות ערב חג, לא כולל שבתות, חגים וימי שישי). המתנדבים ישולבו בעבודות השונות בהתאם ליכולתם: חפירה, סינון, שטיפת חרסים ועוד. מספר המשתתפים מוגבל ל-5 לכל יום וההשתתפות היא ליום מלא. גיל מינימלי 18.

המתנדבים יתבקשו להגיע בכוחות עצמם לצפורי ולהביא איתם: אוכל, מים, כובע, קרם הגנה, נעלי עבודה ומצב רוח טוב. מתנדב שמעוניין יתבקש למלא פרטים בטופס התנדבות שיישלח אליו ולאחר מכן נדרש אישור של רשות הטבע והגנים.

המתנדבים יקבלו הסבר היסטורי וארכיאולוגי על מערכת המים של צפורי ויוכלו לסייר בגן הלאומי צפורי לאחר שהחפירות יסתיימו.

לתיאום: כוכי עומר – עוזרת אגף ארכיאולוגיה 050-8617391

אי-מייל u.info@npa.org.il

מאגר הקשתות הגדול (הדרומי)

חידת חודש יוני 2017
מה רואים ובאיזה אתר?

(פתרונות עד 14.7.17 בלבד)

חידת חודש מאי 2017
מה רואים ובאיזה אתר?

הפתרון : הווילה הרומית בגן לאומי אפולוניה (ווילה מריטימה). חפר פרופ' ישראל רול ז"ל.
 שמות הפותרים נכונה לפי הסדר (עד תאריך 14.6.17 בלבד) : יואב אבניאון, אסף בן חיים, נילי פרי, שייקה לנדר, יוני שילה,
 ואם שכחתי מישהו, אתו הסליחה.